

Svátek práce v Protektorátu Čechy a Morava*

Pavel Horák

LABOUR DAY IN THE PROTECTORATE BOHEMIA AND MORAVIA

This study deals with celebrations of Labour Day in the Protectorate of Bohemia and Moravia. Despite the fact that public celebrations of 1 May were forbidden in the Protectorate, it remained a public holiday and attracted a significant media coverage. This study examines the aspects of regulations and laws and their implementation in practice and analyses the way in which Labour Day was re-defined during the Protectorate era, focusing on ways of orchestration of the festive day, including continuity with the preceding models and patterns.

KEY WORDS:

Festivity; Labour Day; Protectorate of Bohemia and Moravia; 1939–1945

Přípravy na prvomájové oslavy ve Vídni roku 1938 po anšlusu Rakouska k Německu byly enormní. Čištění a výzdoba hlavního města nové Východní marky trvalo několik dní navzdory nevlídnému počasí. Dne 28. dubna byla po železnici z Bavorska — ze „staré říše“ — slavnostně přivezena májka. Statný smrk, který měl Vídni zvěstovat první „velkoněmecké“ jaro, daroval městu folklorní spolek z Garmisch-Partenkirchenu ze svahů Zugspitze. Hudební kapely a výpravy v krojích z různých částí Rakouska i Sudet přijely přivítat strom na vídeňské severní nádraží, odkud přes Mariahilfer StraÙe putoval mezi špalíry Vídeňanů do centra města. Na čele slavnostního průvodu pochodovali členové Hitlerjugend, na voze se smrkem jeli bavorští drvoštěpové.¹ Májka byla symbolicky vztyčena na Heldenplatzu, Náměstí hrdinů, kde měsíc a půl předtím Adolf Hitler vyhlásil anšlus.² To vše byla jen příprava na první máj, od nástupu Adolfa Hitlera k moci slavený jako Svátek národní práce a v roce anšlusu prezentovaný jako oslava „velkoněmeckého souručenství“.³

Československá vláda se roku 1938 oslav Svátku práce v sudetoněmeckém pohraničí obávala. V napětí roku 1938 politický kabinet poprvé vážně uvažoval, že veřejné prvomájové manifestace zakáže plošně. Záznamy schůzí neexistují, jediným členem vlády, který si dělal poznámky, byl František Ježek, podle jehož svědectví prý všeobecný zákaz prosazovali zejména socialisté Rudolf Bechyně a Emil Franke. Vláda to ovšem po diskuzích odmítla s tím, že by takové nařízení působilo nedemokraticky

* Tato studie byla napsána v rámci projektu GA ČR, č. GAP410/12/0468, *Česká politická pravice v osudových letech 1938–1945*. Rád bych poděkoval oběma anonymním recenzentům za jejich podnětné připomínky.

1 Völkischer Beobachter, Wien, 29. 4. 1938, s. 21.

2 Peter STACHEL, *Mythos Heldenplatz*, Wien 2002, s. 110.

3 Völkischer Beobachter, Wien, 2. 5. 1938, s. 1.

a ministr vnitra se zaručil, že dokáže udržet klid.⁴ Oslavy svátku práce v roce 1938 československá vláda nakonec povolila, přičemž byly dokonce z velké části vyjmuty z tehdejšího veterinárně-policejního zákazu z 1. dubna 1938, který v důsledku nevídané epidemie kulhavky a slintavky zakazoval v rozsáhlých oblastech českého pohraničí jakékoli shromažďování.⁵ Prvomájové oslavy roku 1938 se v Československu, až na několik potyček mezi Čechy a Němci v předvečer svátku, obešly bez incidentů.⁶

První máj přestál jako jediný ze všech památných dnů první republiky všechny následující politické režimy bez přestávky, a to včetně období nacistické okupace. Přestože byla v Protektorátu Čechy a Morava zakázána 1. května veřejná shromáždění, zůstával svátek dnem pracovního klidu a alespoň v médiích bylo téma silně přítomné. Tato studie se věnuje oslavám Svátku práce v protektorátu.⁷ Zabývá se aspekty nařízení a zákonů a jejich provádění v praxi, analyzuje, jakým způsobem byl svátek za protektorátu oficiálně redefinován, sleduje způsoby orchestrace svátkového dne včetně návazností na předchozí modely a vzory.⁸

PRVOMÁJOVÁ TRADICE

Svátek práce se objevil ve druhé polovině 19. století z přirozené potřeby dělnictva, nové společenské skupiny, organizované se vyjádřit a veřejně komunikovat. Tato účelová součást — snaha o naplnění určitých požadavků, třeba osmihodinové pracovní

-
- 4 Vojenský ústřední archiv — Vojenský historický archiv, sbírka pamětí, č. 4916, fond František Ježek, Mnichovská krize. Memoirové poznámky na okraj velkých dnů utrpení a hanby (rukopis).
 - 5 Prvomájové manifestace se nakonec kvůli zmíněné epidemii nesměly konat ve dvou českých a sedmi moravskoslezských okresech, Detlef BRANDES, *Sudetští Němci v krizovém roce 1938*, Praha 2012, s. 126.
 - 6 Státní okresní archiv (dále SOKA) Kladno, fond Okresní úřad Slaný — katalog presidiálních spisů II. (1918–1939), inv. č. 526, karton č. 2533. Sudetoněmecká strana účast na manifestacích vynucovala osobními intervencemi i soupisy, kdo z místních Němců vyvěsil vlajky SdP a kdo se naopak vlajkoslávy neúčastnil. Největších manifestací v Ústí nad Labem a Děčíně se účastnilo na 70 000 a 55 000 lidí. D. BRANDES, *Sudetští Němci*, s. 128.
 - 7 Roman KRAKOVSKÝ, *Rituel du 1er mai en Tchécoslovaquie 1948–1989*, Paris 2004; TÝŽ, *Ať žije První máj! Rituál oslav Svátku práce*, Dějiny a současnost 1, 2006, s. 17–20; Jana RATAJOVÁ, *Pražské májové oslavy 1948–1989. Příspěvek k dějinám komunistické propagandy*, Kuděj, 1, 2000, s. 51–64; Marian PISKA, *Májové oslavy v Přerově za první republiky*, Sborník Státního okresního archivu Přerov 16, 2008, s. 144–165.
 - 8 V této studii vycházím z předpokladu identitotvorné role komemorací. Kolektivní identitu chápu do jisté míry jako kulturně konstruovaný fenomén. Ve svém výzkumu oslav Svátku práce v letech 1919–1938 se proto zaměřuji na poznání způsobů slavení, viz např. David I. KERTZER, *Ritual, Politik und Macht*, in: Andréa Belliger — David J. Krieger (edd.), *Ritualtheorien. Ein einführendes Handbuch*, Wiesbaden 2008, s. 361–386; Christian GUDHUS — Ariane EICHENBERG — Harald WELZER (edd.), *Gedächtnis und Erinnerung. Ein interdisziplinäres Handbuch*, Stuttgart 2010; Susannah RADSTONE — Bill SCHWARZ (edd.), *Memory: Histories, Theories, Debates*, New York 2010 a další práce.

doby — se překrývala s obecnou potřebou skoncovat se zimou, oslavit její konec a přivítat příchod jara a léta, lepších časů. Reprezentanti dělnického hnutí s tímto prvkem operovali jako s myšlenkou zvěstování nového počátku, nové doby, nové éry. Ikonami socialismu byly vycházející slunce nebo rudý hřeb a šíp, symbolizující sluneční paprsek. Květ karafiátu, snadno dostupné označení prvomájových manifestujících, odkazoval ke slunečnímu kotouči a jaru. První máj se sice doplňoval s různými zábavami, samotná manifestace měla však mít vážný tón. Dělnické hnutí se chtělo jejím prostřednictvím představit společnosti a demonstrovat připravenost. Účelem byla identifikace pozice dělníka v rámci okolního světa. Cílem bylo opanovat určitá prostranství, dominovat v městských prostorech jako centrech moci moderních společností, a to v co největším počtu, organizovaně, disciplinovaně.⁹

Za Rakouska-Uherska nebyl první máj dnem pracovního klidu. Manifestující se tak museli domluvit se zaměstnavatelem na udělení volna či náhradním odpracování směny, nebo formálně porušovali pracovní smlouvu, a oslavy tak měly v podstatě formu stávky. V Československu se První máj stal v roce 1919 dnem pracovního klidu, od roku 1925 byl zákonem o svátcích a památných dnech jmenován jako památný den.¹⁰ Původně dělnický svátek asimilovala nová, republiková moc do vlastního, státního kalendáře. Ke svátku odkazujícímu k práci jako hodnotě se od převratu 1918 kromě socialistických stran hlásily také další politické proudy a například Baťův podnikatelský koncern z něj učinil akci spektakulárních rozměrů.¹¹ Prvomájové manifestace, od improvizovaných happeningů po masové akce s pevně určeným scénářem, se staly kolbištěm pro poměrování se různých skupin a vizí. Politické strany organizovaly oslavy odděleně, a vlastně až v roce 1938 se ty státotvorné dohody na společných, jednotných, státně-obranných manifestacích, jichž se účastnilo politické spektrum od komunistů po příslušníky československé státotvorné pravice.¹²

V Německu se po první světové válce, na rozdíl od Rakouska, prosadit Svátek práce trvale jako státní svátek nepodařilo. V roce 1919 jej sice národní shromáždění

9 Podnět k prvomájovému datu oslav přišel z USA. Dne 3. května 1886 se v Chicagu krvavě střetli demonstranti s policejními složkami a následující den zpočátku klidnou manifestaci ukončil neznámý útočník, který na policisty hodil bombu. V nastalém zmatku zemřelo jedenáct lidí (z toho sedm policistů), desítky dalších byly zraněny. Několik organizátorů protestu bylo zatčeno a čtyři dělničtí lídři odsouzeni k trestu smrti. Jako připomínku chicagských událostí přijala v roce 1889 II. internacionála den 1. května za oficiální datum Svátku práce. Více viz např. Donna T. HAVERTY-STACKE, *America's Forgotten Holiday. May Day and Nationalism, 1867-1960*, New York 2008, s. 15–43.

10 Zákon 65/1925 Sb. ze dne 3. dubna 1925 o svátcích a památných dnech republiky Československé.

11 Nejlépe Zachary Austin DOLESHAL, *Life and Death in the Kingdom of Shoes: Zlín, Baťa, and Czecho-slovakia, 1923-1941*, disertační práce, The University of Texas at Austin, 2012.

12 Způsob oslav Svátku práce dokládá vývoj vztahu KSČ k československému státu. V roce 1936 na komunistických prvomájových manifestacích docházelo k pošlapávání státních praporů, v roce 1937 se už v čele průvodů KSČ objevily kromě rudých praporů poprvé také československé vlajky a v roce 1938 se komunisté účastnili oslav s ostatními státotvornými stranami. SOkA Kladno, Okresní úřad Slaný — katalog prezidiálních spisů II. (1918–1939), inv. č. 656, karton č. 2381; inv. č. 526, karton č. 2533; inv. č. 1369, karton č. 2286; inv. č. 526, karton č. 2533.

děni deklarovalo jako státní svátek, avšak naplnit toto prohlášení neumožnily následné parlamentní konstelace.¹³ Celostátním svátkem se První máj v Německu stal až po převzetí moci nacisty v roce 1933. Nacisté vnímali propagandistický potenciál Prvního máje. Jako prostředek kontroly i vylučování alternativních významů datum zabudovali do oficiální verze nového státního kalendáře. Sváteční den, který nazvali Svátek národní práce, obohatili o novou symboliku, přičemž využili tradici spočívající ve zvěstování lepších časů v nové éře.¹⁴ Nacisté ve třicátých letech přecházeli od pučismu k „legální“ politice, a jestliže dělnický Svátek práce původně sloužil také jako předzvěst nové doby, podle nacistického kalendáře taková doba již nastala.¹⁵

Nacisté s enormním úsilím veřejně a sugestivně vyjadřovali uznání nad hodnotou fyzické práce. Ústřední státní oslavy svátku se v roce 1933 účastnilo na berlínském Tempelhofském poli na půl milionu lidí. Byla to první nacistická masová akce, kterou celostátně vysílal rozhlas přímým přenosem. Panovalo „Hitlerwetter“, skvělé počasí, jak si pochvaloval Goebbels, akce byla ukončena obrovským ohňostrojem. Adolf Hitler ve svém projevu pronesl, že „jen samotná pilná práce nestvoří život, pokud se nensoubí se silou a vůlí národa. Až když se k práci zdvihne silná pěst národa jako jeho záštita, pak může vzejít úroda“.¹⁶ Následující den, 2. května 1933, nacisté obsadili budovy odborů a provedli rozsáhlou zatýkácí operaci na socialisty a komunisty. O několik dní později vznikla Německá fronta práce (Deutsche Arbeitsfront), jednotný svaz zaměstnanců i zaměstnavatelů, jehož „cílem bylo vytvoření skutečně výkonné národní pospolitosti“: každý Němec měl najít své uplatnění v efektivní práci pro Říši.¹⁷

Nacionálně socialistický Svátek národní práce, od roku 1934 nazývaný Svátek práce (*Tag der Arbeit*), se stal centrálně inscenovanou událostí. Konstitutivními a velmi využívanými motivy přetransformovaného svátku se stalo uctívání vůdce s odkazy na hodnoty jako mládí, sounáležitost, jednota, vlast a rodina; podle nacist-

13 O Svátku práce docházelo za Výmarské republiky mnohdy k velmi krvavým střetům. V Berlíně v roce 1929 byla bilance srážek 27 mrtvých, 150 těžce raněných, přes 2 tisíce lehce raněných. Antonín BOUČEK, *První máj, jeho vznik, historie a význam*, Praha 1946, s. 123.

14 Udo ACHTEN, *Illustrierte Geschichte des 1. Mai*, Oberhausen 1979, s. 183–257. Prvním svátkem roku se v nacistické říši stal Den uchopení moci, 30. ledna. Dne 24. února se oficiálně slavilo Vyhlášení programu strany, Den památky hrdinů se připomínal 16. března. Poslední březnová neděle patřila slavnostnímu přijetí Hitlerjugend, státním svátkem byly „vůdcovy narozeniny“ (20. dubna), Svátek národní práce připadal na 1. květen, v květnu se rovněž slavil Den německých matek, následoval letní slunovrat (21. červen), Říšský den strany (začátek září) a Díkůvzdání za žně začátkem října. Republikový Den příměří nahradila nacistická Památka padlých v hnutí (9. listopad) a oficiální kalendář pak zakončoval zimní slunovrat (21. prosince) a Vánoce. Michael BURLEIGH, *Třetí říše. Nové dějiny*, Praha 2008, s. 219.

15 Tamtéž, s. 220.

16 *Tag der Arbeit. 1. Mai 1938*, Sonderheft, místo vydání neuvedeno, s. 4.

17 K potlačení odborů v Německu a vztahu dělnictva k nacionálně socialistické moci viz např. Marc BUGGELN — Michael WILDT (edd.), *Arbeit im Nationalsozialismus*, München 2014; ke konceptu každodennosti Alf LÜDTKE, *Geschichte und Eigensinn*, in: Berliner Geschichtswerkstatt (ed.), *Alltagskultur, Subjektivität und Geschichte. Zur Theorie und Praxis von Alltagsgeschichte*, Münster 1994, s. 139–153.

tického příběhu se zrodilo nové Německo a bylo třeba, aby jeho mladý organizmus začal růst, sílit a mohutnět.¹⁸

Odporující význam svátku potvrzovaly příručky a doprovodné publikace. Byl v nich návod, jak svátek slavit, s vysvětlením jeho významu. Centrálním symbolem se stala májka, kterou jedna z příruček vysvětluje jako „symbol požehnání obrozeného německého národa“.¹⁹ Nacistický folklorista Adolf Spamer ve své dvousvazkové práci *Die Deutsche Volkskunde* z roku 1934 a 1935 vkládal do významu májky zbytky z germánské pohanské tradice. V souvislosti se svátkem jara odkazoval na svatbu hlavního nordického boha Wotana s nevěstou Friggou, ochránkyní mateřství. V kultu odkorňování kmenu viděl ochranný rituál s vegetativní magií. Symbolem znovuprobuzené vegetační síly byly pletence umístované na špičku májky, do středu pletenců byla umístována svastika.²⁰

ETABLOVÁNÍ SVÁTKU V PROTEKTORÁTNÍM KALENDÁŘI

Po vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava testovaly úřady české správy své kompetence vůči nacistické okupační moci. Česká vláda měla formálně stále svou policii, právní systém a soudy, i když podle Hitlerova dekretu z 16. března 1939 musela být česká autonomie uplatňována „v souladu s politickými, vojenskými a hospodářskými zájmy Říše“. Tyto vágní formulace působily v nevyjasněných poměrech prvních týdnů protektorátu určité zmatky. Nařízení vrchního velitele německé armády ze dne 15. března 1939 zakazovalo všechna veřejná shromáždění a průvody. Říšský protektor Konstantin von Neurath dne 26. a 27. dubna tento všeobecný zákaz potvrdil a „vyslovil přání“, aby se zákaz vztahoval také na oslavy 1. května 1939.²¹

Přestože protektorátní ministerstvo vnitra už 25. dubna 1939 upozornilo výnosem podřízené úřady, aby nepovolovaly veřejné oslavy „Prvního máje“, výbor Národního souručenství ve zmatcích veřejný program alespoň v rychlosti připravoval jako „Svátek národního zdraví“. Ministerstvo vnitra proti tomu muselo na některých místech telefonicky zakročit, Výbor Národního souručenství tak vyzval nakonec v tiskovém prohlášení občany, aby „Svátek 1. května“ oslavili v rodinách, „krásné české přírodě“, „se svými českými knihami v tichu a klidu“. Konat se měla pouze filmová a divadelní představení. Výzva nabádala ke klidu a jako prioritu připomínala nábor do Národního souručenství, který měl být k 1. květnu ukončen.²²

18 Wolfgang MADERTHANER — Michaela MAIER (edd.), *Acht Stunden aber wollen wir Mensch sein. Der 1. Mai. Geschichte und Geschichten*, Wien 2010, s. 116–121.

19 *Tag der Arbeit. 1. Mai* 1938, Sonderheft, místo vydání neuvedeno, s. 34.

20 W. MADERTHANER — M. MAIER, *Acht Stunden*, s. 118.

21 Národní archiv (dále NA), fond Úřad říšského protektora (dále jen ÚŘP), inv. č. I-1A 1313, karton č. 270, Memorandum A. Eliáše, opis, nedatován, přípisy říšského protektora ze dne 26. a 27. 4. 1939.

22 *Chceme mít zdravý národ*, Lidové noviny, 29. 4. 1939, s. 2; *1. květen oslavíme bez větší okázalosti a vnějších projevů*, Národní práce, 30. 4. 1939, s. 2; *První máj bez vnějších projevů*, Lidové noviny, 30. 4. 1939, s. 2. Konat se měla všechna divadelní představení Národního souručenství

Přes zákaz shromažďování uspořádalo veřejné oslavy v řadě míst protektorátu obyvatelstvo německé národnosti. V Českých Budějovicích se vztyčení májky v předvečer svátku účastnilo sedm tisíc Němců. Podobné akce probíhaly v Plzni a Jihlavě. V Moravské Ostravě po vztyčení májky procházel městem desetitisícový průvod. Odpolední německé slavnosti 1. května se na výstavišti v Mariánských Horách účastnilo na dvacet tisíc osob. V Brně navštívilo německý koncert na Zelném trhu pod širým nebem tři tisíce lidí a v Praze se německý průvod asi 1 200 osob vydal ve čtyřstupech z Hybernské přes Příkopy do Německého domu, přičemž zablokoval jízdní dráhu. Pokud se naopak české obyvatelstvo na některých místech protektorátu seskupilo, jako třeba v Brně nebo Chlumci nad Cidlinou, bylo rozeznáno německým polním četnictvem.²³

Svátek práce se stal součástí kompetenčních sporů mezi českou a německou protektorátní správou. Vláda průběh 1. máje využila ke stížnostem. Ministerský předseda Alois Eliáš ve zvláštním memorandu k událostem 1. května upozornil protektora Neuratha, že se dosavadní policejní předpisy o právu shromažďovacím vztahují rovněž na příslušníky německého národa, kteří k pořádání veřejných shromáždění potřebují úřední povolení,²⁴ a protestoval proti zatčení pěti českých členů policejní stráže v Brně. Ti byli podle nacistického výkladu povinni proti české manifestaci zasáhnout, podle české interpretace nemohli, neboť v tu dobu jim byla určena jiná stanoviště.²⁵

Podobné česko-německé prvomájové kolize měly lokální podoby a například ve Zlíně, ve městě s velkolepou tradicí baťovských oslav prvního máje, se v roce 1939 odehrál před zaměstnanci závodů propagandistický minisouboj mezi českou a okupační správou o to, kdo stojí za zrušením veřejných oslav svátku. Baťovy závody v roce 1939 požádaly ministerstvo vnitra o výjimku zákazu, ta byla s odkazem na nařízení protektora zamítnuta. „Protože celá záležitost vedla v závodě k protiněmecké propagandě,“ jak byl informován tamní oberlandrát, německá státní policie nařídila, aby bylo závodním rozhlasem vyhlášeno, že „z německé strany“ nebyly k oslavám svátku „žádné námítky“ a že zákaz byl proveden a několikrát potvrzen českou stranou. Německá strana navíc přikázala, aby bylo stejné prohlášení publikováno v baťovských novinách *Zlín*. Místní okresní úřad, zaštitěný ministerstvem vnitra, reagoval a nařídil částečnou konfiskaci vydání, které obsahovalo toto vyjádření okupační moci.

v rámci akce Radost ze života: Národní divadlo uvedlo *Prodanou nevěstu*, Stavovské divadlo *Čekanky*, Městské divadlo na Královských Vinohradech *Mravence*, divadlo D-39 *Lidovou sultu*, Divadlo Vlasty Buriana *Svátek věřitelů* a Nové divadlo *Pro tebe všechno*, vše od 15.30.

23 NA, ÚŘP, inv. č. I-1A 1313, karton č. 270, Kundgebung am 1. Mai 1939.

24 Výjimky ke konání veřejných shromáždění německá správa v prvních měsících protektorátu vydávala. Kromě přenesení ostatků K. H. Máchy na vyšehradský hřbitov byla v květnu uspořádána smuteční slavnost u Smetanova hrobu na Vyšehradě a pietní vzpomínka u pomníku před jabkenickou myslivnou. Pouti na Říp se 30. dubna 1939 zúčastnilo na šedesát tisíc lidí. Dne 15. května proběhly na Vyšehradě a o den později v chrámu sv. Víta oslavy Jana Nepomuckého, o deset dnů později se konala pietní slavnost u hrobu F. Palackého v Lobkovicích. V létě 1939 se konaly další tábory lidu s mnohatisícovou účastí.

25 NA, fond ÚŘP, inv. č. I-1A 1313, karton č. 270, Memorandum A. Eliáše, opis, nedatováno.

Německý kriminální komisař si předvolal okresního hejtmana, hrozil „ochrannou vazbou“ a konfiskace tohoto čísla novin musela být zrušena.²⁶

Jako kdyby říšský nacistický deník *Völkischer Beobachter* 1. května 1939, přesně čtyři měsíce před vypuknutím války, naznačoval Němcům, co přijde v následujících letech. K prvomájové ilustraci totiž přidal popisek: „Nyní je ještě čas zatancovat si kolem vyzdobené májky.“²⁷ K prvnímu máji, který následoval pouhých deset dní po nejvýznamnějším svátku, Hitlerových narozeninách, přistupovala nacistická moc rok od roku pasivněji. Význam Prvního máje v hierarchii nacistických svátků se snižoval už ve třicátých letech, ve válečných letech, tedy od roku 1940, už bylo navíc zakázáno z úsporných důvodů stavění májek a na rozdíl od jiných svátků nebyly vyvěšovány vlajky. První květen jako den pracovního klidu sloužil zejména k uvolnění a relaxaci.

Ve válečných letech byly v Německu stejně jako v protektorátu, tzv. včleněných východních územích, Generálním gouvernementu, Alsasku, Lotrinsku a Lucembursku zakázány veřejné manifestace, oslavy měly být omezeny nejvýše na jednotlivé závodní podniky.²⁸ Vláda Slovenského státu měla ke Svátku práce ambivalentní vztah. V roce 1939 jej sice vyjmula z oficiálního kalendáře, avšak již následující rok ho obnovila jako oficiální svátek. Svátek jako nástroj kontroly a vylučování alternativních významů nabízel propagandistický potenciál. Podle německého nacistického vzoru se objevovalo také na Slovensku oficiálně označení Svátek národní práce.²⁹

Úřady okupační správy v Protektorátu Čechy a Morava v roce 1940 upozorňovaly na administrativní zmatky spojené s předchozím průběhem svátkového dne 1939. Říšský protektor proto v dubnu 1940 rozhodl, aby pro území protektorátu platila 1. května „vzhledem k válečným poměrům“ stejná ustanovení jako v ostatních územích Říše. Rozhodnutí Úřadu říšského protektora také připomínalo výskyt ilegálních letáků z roku 1939 vybízejících „k samovolným, ba demonstračním projevům“ (ve srovnání s 28. zářím a zejména 28. říjnem bylo ovšem množství těchto projevů zanedbatelné, což lze částečně vysvětlit nevyjasněnými poměry prvních týdnů protektorátu). Hlídkové služby posílené zejména v nočních hodinách měly zamezit vylepování a rozhazování letáček a malování hesel na veřejných prostranstvích.³⁰

26 Tamtéž, inv. č. I-1a 1331, Der Oberlandrat an den Herrn Reichsprotektor, 5. 5. 1939.

27 W. MADERTHANER — M. MAIER, *Acht Stunden*, s. 121.

28 Archiv Kanceláře prezidenta republiky (dále KPR), D2327/1940, Presidium ministerstva vnitra přednostům všech okresních a vládních policejních úřadů, 24. 4. 1940; NA, ÚŘP, inv. č. I-1A 1331, karton č. 270, Presidium ministerstva vnitra přednostům všech okresních úřadů a jejich expozitur a vládních policejních úřadů 24. 4. 1941; Všeodborový archiv Českomoravské konfederace odborových svazů (dále jen ČMKOS); Informační oběžníky Národní odborové ústředny zaměstnanecké, č. 17/1942 z 29. 4. 1942 a č. 40/1943 z 23. 4. 1943.

29 Pro situaci ve Slovenském státu viz Kristína GREČKOVÁ, *Štátne sviatky a oslavy v Slovenskom štáte 1939–1945*, magisterská diplomová práce obhájená na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně v roce 2014; Marína ZAVACKÁ, *Prvé máje v režimovej tlači 1939–1944*, in: Xénia Šuchová (ed.), *Ľudáci a komunisti: súperii? spojenci? protivníci?* Bratislava 2006, s. 130–136.

30 KPR, D2327/1940, Presidium ministerstva vnitra přednostům všech okresních a vládních policejních úřadů, 24. 4. 1940.

Národní souručenství žádalo na den 1. května 1940 povolení k několika veřejným akcím, v Praze například kladení věnců k Máchovu pomníku na Petříně a stavění májky na Břevnově, avšak žádost byla zamítnuta. Protektorovi poslal oberlandrát zdůvodnění, že se tím chce česká strana vymezit vůči německému svátku a zároveň testovat reakce německé strany. Koncentrace pořádkových sil v těchto místech podle něj mohla mít bezpečnostní následky na pražských periferiích.³¹

Památný den 1. května (oficiálně se užívala i podoba Svátek práce) se v novém protektorátním kalendáři etabloval, a to navzdory výrazné redukci oficiálních svátků první republiky. Z původních čtrnácti svátečních dní, které určoval Zákon o svátcích a památných dnech z roku 1925, bylo v protektorátu ponecháno šest: 1. leden, svátky Nanebevstoupení Páně a Božího Těla, 25. prosinec a z památných dnů svátek 1. května a svátek svatého Václava, i když i ty byly nejednou přesouvány na vhodnější termíny.³² Naopak svátky, které se nově slavily jako dny pracovního volna, se stalo Zřízení Protektorátu Čechy a Morava (15. březen) a Narozeniny Vůdce a říšského kancléře (20. dubna).³³

NOVÉ VZPOMÍNKOVÉ PRAKTIKY?

Zavedení pravidelných oslav Svátku práce na konci 19. století umožňovalo důkladnou přípravu a systematické definování a přidělování nových úkolů. Manifestační akce měly performativní rozměr, vytvářely prostor, v němž se vyprávěly příběhy nabízející odpovědi na otázky: Kdo jsme? Jaká je naše situace? Jaké je její řešení? A co pro to má udělat každý jednotlivec?³⁴ Okupační správa svátek oslavující práci ponechala v oficiálním kalendáři z ideologických důvodů i praktického hlediska: kvůli kontrole a potlačení alternativních významů a jako den odpočinku v rámci produkce pro nacistickou válečnou mašinerii. Součástí nových úkolů českého dělníka byla zodpovědná práce pro Říši.

Noviny v květnu 1939 zůstávaly ještě médii moderujícími určitou debatu, kdy zatím publikovali někteří publicisté a politici s liberální minulostí. Antonín Hampl,

31 NA, ÚŘP, inv. č. I-1a 1331, karton č. 270, Der Oberlandrat an den Herrn Reichsprotektor, 5. 5. 1939.

32 Zákon o svátcích a památných dnech z roku 1925 jmenoval památnými dny 5. červenec, 28. září, 6. červenec, 1. květen a 28. říjen jakožto státní svátek. Podle tohoto zákona platil pracovní klid rovněž pro dny 1. ledna, 6. ledna, Nanebevstoupení Páně, Božího Těla, 29. června, 15. srpna, 1. listopadu, 8. prosince a 25. prosince. Protektorátní vládní nařízení ze dne 18. září 1939 nejprve zrušilo svátek 28. října, vládní nařízení ze dne 18. června 1940 pak rušilo také Svátky Petra a Pavla (29. června), Cyrila a Metoděje (5. července) a památný den Jana Husa (6. července). Vládní nařízení z 9. prosince 1940 po dobu války rušilo Svátek Tří králů (6. ledna), Sv. Apoštolů Petra a Pavla (29. červen), Nanebevzení Panny Marie (15. srpna), Všech svatých (1. listopadu) a Neposkvrněného Početí Panny Marie (8. prosince).

33 Filip SLEZÁK, *Svátky a manifestace v období Protektorátu Čechy a Morava 1939–1945*, bakalářská práce obhájená na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně v roce 2009.

34 Ke konceptům výzkumu festivit viz Karel ŠIMA, *Kultura českých národních festivit v 60.–80. letech 19. století*, disertační práce obhájená na Fakultě humanitních studií UK v Praze v roce 2009, především s. 42–149.

bývalý předseda sociálně demokratické strany, ve svém prvomájovém komentáři v *Národní práci* mohl v roce 1939 ještě odmítnout jako „nemužné popírat zásluhy veřejška“.³⁵ V tisku přesto převažoval všeobecný zjednodušující a sjednocující výklad situace, která je sice složitá, ale právě to nabízí potenciál očistné katarze semknutím se v jednotě národního celku.

Výbor Národního souručenství se v roce 1939 narychlo pokusil uspořádat centrálně inscenovanou událost s jasně určeným scénářem. Svátek práce plánoval zařadit do takzvaného týdne národního zdraví, což vysvětloval nutností „zabezpečit zdravou národní generaci“. Týden zdraví měl být 1. května vyhlášen v budově parlamentu před členy vlády, Výboru Národního shromáždění, reprezentanty škol, sociálně-zdravotní služby a tělovýchovných korporací. Proslovy mělo orámovat pěni svatováclavského chorálu a hymny *Kde domov můj*. Rozhlasový přenos by „na všech místech území protektorátu“ vyslechly na společných shromaždištích školy a „všechny“ tělovýchovné korporace zároveň s vyhlášením výsledků náboru do Národního souručenství. Tato akce však byla v předvečer svátku ze zmíněných důvodů zrušena.³⁶

V tisku se opakoval tradiční příběh o kolektivní postavě malého, ale silného národa, který se dokáže, stejně jako už tolikrát v dějinách, přizpůsobit extrémním podmínkám, souběžně však Národní souručenství vyzývalo ke kumulaci jednotlivých sil ve společném díle poctivé práce. Nejde zde o to, kde je hranice sebezáchovné taktiky, anebo jinak, kde je hranice mezi oficiální mocí a soukromými životy a názory vůbec, nicméně obyvatelé veřejně odmítající protektorátní realitu napříč společností a politickými názory jednali podobným způsobem: vztažením se k určitému kolektivně sdílenému vědění a osvědčeným hodnotám a symbolům. V tomto smyslu bezpečnou jistotou byl odkaz na T. G. Masaryka; zajištěné prvomájové ilegální letáky a kresby podle záznamů nacistické policie odkazovaly právě k osobnosti prvního československého prezidenta. V již zmíněném Brně, kde se shromáždilo pět set lidí, nebo v Chlumci nad Cidlinou, kde se sešlo padesát občanů, proběhla prvomájová shromáždění před sochou T. G. Masaryka, zpívaly se národní písně jako *Hej, Slované* a *Kde domov můj*.³⁷ Část obyvatel Olomouce pak využila den k „manifestační pouti“ na Svatý kopeček.³⁸

Po napadení Polska Německem a Sovětským svazem dozor nacistických orgánů v Protektorátu Čechy a Morava zesílil. Oficiální výklad v protektorátních médiích se dále zcela podřizoval zvyšování průmyslové produkce. Diskurzem práce byla zodpovědná práce pro Říši. Právě tomuto novému pojetí práce, zejména práce českého dělníka, vyhovovaly aktivity Národního souručenství, odborů apod. Úřad říšského protektora nařizoval podřízeným složkám zajistit „absolutně nepolitický charakter oslav“.³⁹ „Slavnostní pořad“ rozhlasu k 1. máji nazvaný „Rozhlas práce“ obsahoval

35 Antonín HAMPL, *První květen — dnem sociální spravedlnosti*, *Národní práce*, 30. 4. 1939, s. 1.

36 *Večerník Národní práce*, 28. 4. 1939, s. 2.

37 NA, ÚŘP, inv. č. I-1A 1313, karton č. 270, Kundgebung am 1. Mai 1939; tamtéž, Memorandum A. Eliáše, opis, nedatováno.

38 Zbyněk VÁLKA, *Olomouc pod hákovým křížem*, Olomouc 2001, s. 39.

39 NA, ÚŘP, inv. č. I-1A 1331, karton č. 270, an die Herren Oberlandräte, 29. 4. 1940.

val verše o práci a hudbu klasiků národní kultury,⁴⁰ v rozhlasovém projevu se státní prezident Hácha distancoval od minulých dob „boje kapitálu a práce“ a uvedl, že „německý národní socialismus [...] překonává protiklad mezi podnikatelem a zaměstnancem spravedlivým oceněním práce“. Dělník František Kadeřávek, předseda závodního výboru největší pražské kovodělné továrny Českomoravská-Kolben-Daněk, promluvil o práci jako o „nejcennějším statku“, který „dělá z naší chudé země teprve pravý domov náš“, přičemž zmínil poctivost, píli, povinnost jednotlivce k celku, národní spopolitost a vzepětí všech sil.⁴¹

Interní soutěže jednotlivců nebo továrních kolektivů k prvnímu máji byly přenechány případně iniciativě jednotlivých závodů,⁴² instrukce Úřadu říšského protektora vydávané na poslední chvíli (neboť reagovaly na výnosy říšských ministerstev) však neumožňovaly centrálním odborovým organizacím rozsáhle plánovat průběh svátečního dne dopředu. Protože byly instrukce okupační správy rozesílány až týden před svátkem (v roce 1942 byl svátek dokonce na poslední chvíli kvůli efektivitě práce přesunut na sobotu 2. května), nemohly ani centrály protektorátních kulturně osvětových organizací na Svátek práce iniciativně připravovat zvláštní programy s předstihem. V rámci svátečního dne se počítalo zpravidla pouze s poskytnutím části vstupenek odborovým organizacím na některá filmová nebo divadelní představení.⁴³

Tato nepřipravenost kulturně osvětových organizací se ukázala zejména v roce 1943. Spojovací úřad říšského protektora (*Verbindungsstelle des Reichsprotektors zu den Gewerkschaften in Böhmen und Mähren*) tehdy na poslední chvíli výjimečně pověřil odborové organizace, aby na 1. května připravily rozsáhlé kulturní a sportovní akce pod heslem „Evropská solidarita pracujících“. Národní odborová ústředna zaměstnanecká (NOÚZ) měla pro své členy narychlo během necelého týdne zorganizovat tyto akce s volnými vstupy. Všechny biografy v protektorátu měly hrát jednotně v 10.30. Českomoravské filmové ústředí muselo vydat vstupenky bezplatně pověřencům NOÚZ i zástupcům Německé pracovní fronty. Všechna divadla, i kočovná, měla odehrát chystaná představení zdarma a volné vstupenky odevzdat pověřencům odborů. „Čeští lidé práce“ mohli zdarma navštívit sportovní zápasy. Hudební sbory protektorátní policie a vládního vojska byly vyzvány, aby ve spolupráci s NOÚZ uspořádaly po poledni koncerty na volných prostranstvích. Koncerty byly pořádány už v roce

40 „Slavnostní pořad“ k 1. máji, nazvaný „Rozhlas práce“, obsahoval verše Jaroslava Kvapila (Pozdrav práce), Josefa Václava Sládka (Modlitba dělníkova), Václava Šolce (Píseň o ruce mozolné) a Karla Tomana (Květen), které přednesl Jaroslav Průcha, člen Národního divadla, a dále sborové skladby Josefa Bohuslava Foerster, Františka Maršíka a Josefa Vorla, jež zapělo Pěvecké sdružení kovodělníků „Foerster“. Orchestrální skladby Antonína Dvořáka, Bedřicha Smetana a fanfáru Otakara Jeremiáše zahrál orchestr FOK (Film — Opera — Koncert) za řízení Otakara Pařízka.

41 KPR, D 5051/1940; NA, ÚPR, inv. č. I-1a 1331, Der Oberlandrat an den Herrn Reichsprotektor, 15. a 19. 5. 1940.

42 Podle tradice z předchozích let vypisovaly k 1. květnu závodní soutěže například Baťovy závody, *Sto tisíc za zdokonalení dřevěných podešví*, Lidové noviny, 1. 5. 1940, s. 4.

43 Všeodborový archiv, ČMKOS, Informační oběžník NOÚZ, č. 40/1943 ze dne 23. dubna 1943.

1942, tentokrát však měly být připraveny ve všech obcích s dechovými hudebními tělesy. Svaz lidových hudeb přitom musel kapelám rozeslat oběžníky a celou akci zaplatit, takže odbory nevyplácely žádné peníze.⁴⁴

Okupační moc podporovala tento druh aktivního odpočinku s kontrolovanou účastí, kterým měla být utlumena účast na potenciálních neschválených aktivitách. Nedostatek času na přípravu roku 1943 však dokumentují jednotlivá hlášení. Například v Úpici v Podkrkonoší nemohl být v Bio Světozor promítnut český film, protože budova kina byla již zadána pro německou Kraft durch Freude, která tam pořádala divadelní představení hereckého souboru ze sudetského Jablonce. Ani vstupenky na fotbal nemohly být vydány, protože úpická Sparta ten den hostovala v Semtíně. A tak pouze hudební soubor uspořádal v poledne promenádní koncert, který vyslechlo tři sta lidí. V obcích a městech, kde se filmy a představení (ať už česky nebo německy) hrály, byly na dopoledních akcích zaplněny sály zhruba jen ze dvou třetin, neboť „ženy měly v domácnosti dopoledne práci“. Podle hlášení proběhly akce v poklidu, stejně jako v dalším roce.⁴⁵

* * *

Pokud pracujeme s předpokladem, že festivity mohou být prostředkem utvrzování určité hegemonní doktríny a současně nástrojem kontroly nebo vylučování alternativních významů, okupační správa v protektorátu (stejně jako nacistická moc v Německu během války) svátek sice ponechala v oficiálním kalendáři jako den pracovního volna, avšak rezignovala na možnost inscenovat veřejné oslavy a průběh svátkového dne zcela podřídila praktickému hledisku — (aktivnímu) odpočinku v rámci pracovního nasazení pro Říši. Protektorátní instituce prostřednictvím Svátku práce zpočátku manévrovaly přihlášením se k údajně autentickým národním hodnotám, i jejich výklad však postupně zcela splynul s cílenou komunikací nacistické moci. Okupační orgány v protektorátu k Prvnímu máji zmiňují relativní klid. Pro konstataci, nakolik tato skutečnost souvisí se stavem odboje, každodenními strategiemi relativně privilegované skupiny dělníků, jejich politickou indiferentností nebo naopak silnou pozicí svátku ve sdílených představách, by bylo zapotřebí více dostatečně reprezentativních pramenů a v dalším výzkumu pak překročení hranic běžného popisu a využití odvážnějších přístupů, například dějin každodennosti.

RÉSUMÉ:

The occupation administration of the Protectorate of Bohemia and Moravia left Labour Day in the official calendar as a public holiday. In Nazi Germany of the 1930s Labour Day was a publicly celebrated red-letter day confirming the state's hegemonic doctrine. However, the red-letter day in the Protectorate was completely subordinated to the practical aspect — resting after working for the Reich's war effort. In the first year of the Protectorate the celebration of the holiday was still part of the jurisdictional dispute between the Czech and the occupation authorities because although there was a general ban on public gatherings, it was publicly celebrated by the German population.

44 Tamtéž.

45 ČMKOS, karton č. 186, zprávy o průběhu akcí ve složce „1. máj 1943“.

In these war years public May Day rallies were banned in Germany and in the occupied countries. Celebrations were limited to individual enterprises. For economic reasons, it was forbidden to build maypoles, until that time the universal symbol of the Nazi May Day celebrations. Only cultural and sporting events could be staged on May Day. Trade unions took part in their organization although the occupation administration always announced a public holiday just a few days beforehand. The occupation authorities in the Protectorate reported that first of May was relatively calm. To what extent this fact relates to the state of the resistance, everyday strategies of a relatively privileged group of workers, their political indifference, or, vice versa, the strong position of the red-letter day in shared imagination remains a theme for further research.

PhDr. et Mgr. Pavel Horák, PhD., působí v Masarykově ústavu a Archivu AV ČR a Ústavu českých dějin FF UK. Zabývá se dějinami české politické levice, v současnosti oslavami Svátku práce v mezi-válečné ČSR (pavlis.horak@seznam.cz).